

**GÜNÜMÜZ KIPÇAK TÜRK LEHÇELERİNDEN KARAÇAY-MALKAR,
KAZAK, KIRGIZ, KUMUK, NOGAY VE TATAR TÜRKÇESİNDE –A VE –Y
ZARF-FİİL EKLERİNİN –mAĞA İŞLEVİYLE KULLANILIŞI ÜZERİNE**

Dr. Mustafa TANÇ*

ÖZET

Türkçe'nin on üçüncü yüzyıldan itibaren lehçelere ayrılmaya başlamasıyla, diğer fiil çekim eklerinde yaşanan işlev çeşitliliği, zarf-fiil eklerinde de yaşanır. Bu durum, –A ve –y zarf-fiil eklerinde de görülür. Tarihî Harezmi, Kıpçak, Çağatay Türkçesi metinlerinde görülen –mAĞA işlevli kullanımlar, Günümüz Kıpçak Türk Lehçelerinden Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçelerinde de varlığını sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: Zarf-fiiller, –A ve –y zarf-fiil eki, Günümüz Kıpçak Türk Lehçeleri, Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçesi

ABSTRACT

Function variability on suffix of verbs started with the formation of dialects in Turkish Language since 13th century. This phenomenon can be seen adverb suffixes of –A and –y. –mAĞA suffix which was used in the historical text of Harezmi, Kıpçak, Çağatay is also seen in today's Turkish dialect of Kıpçak, Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay and Tatar.

Key Words: Turkish Language, –A and –y –mAĞA suffix which, today's Turkish dialect of Kıpçak, Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay and Tatar

Zarf-fiiller, Türk dilinde ilk yazılı metinlerden başlayarak kullanıla gelen, bir hareket durumu anlatan, kendisinden sonra gelen fiili durum, tarz,

* Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğrt. Üyesi.

amaç ve sebep yönünden niteleyen fiil çekim ekleridir. Amaç ve sebep bildirmesi yönüyle kimi hal ekleriyle (+A Yönelme Durum Eki, +**DAn** Çıkma Durum Eki) işlev açısından benzerlik gösterirler. Bu ekler, daha Eski Türkçe döneminden itibaren çok değişik anlam ve işlevlerde kullanılmaya başlarlar. Asıl fiilin anlamına değişik anlam ifadeleri katan tasvir fiili yapıları zarf-fiil ekleri aracılığı ile gerçekleştirilir (Gabain 1988:84; Korkmaz 1992:146). 13. yüzyıldan sonra Türkçenin lehçelere ayrılışı ile birlikte, kimi eklerinde yaşanan anlam ve işlev çeşitliliği, zarf-fiil eklerinde de yaşanır. **-A**, **-p** ve daha sonra ortaya çıkan **-y** ünsüz zarf-fiil eki, **tur-** yardımcı fiilinin **turur** geniş zamanı ile ekleşerek **-A turur**, **-y turur** biçiminde şimdiki zaman çekimini **-p turur** biçiminde ise belirsiz geçmiş zaman çekimini oluşturur. Bu durum dilbilgisel açıdan zarf-fiillerde görülen en kapsamlı işlev çeşitliliğidir. Bu çeşitlilik daha çok Harezmi, Kıpçak ve onun devamı durumundaki Çağatay Türkçesi metinlerinde yaşanmış; bu özellik, Günümüz Kıpçak Türk lehçelerine de aynen yansımıştır (Eckmann 1988a:205-206; Eckman 1988b:136-138; Karamanhoğlu 1994:124-128). Ancak, Oğuz Grubu Türk lehçelerinde ise fazla bir gelişim gösterememiştir. Yalnızca bu lehçelerden etkilenen Türkmen Türkçesinde bu durumun örneklerine rastlamak mümkündür (Kara 2000:48). Türkiye Türkçesinde ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Zarf-fiillerde görülen bu işlev çeşitliliği yalnızca kip eki olarak kullanılmasında görülmez; aynı zamanda Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde kimi fiillerin önünde **-mAğA** anlamıyla kullanım alanına çıkar. Bu anlamda kullanılan zarf-fiiller, ünlü zarf-fiil ekleri **-A**, **-U**, **-I** ve 13. yüzyıldan sonra ilk olarak Harezmi, Kıpçak Türkçesi metinlerinde, daha sonra ise Çağatay Türkçesi'nde varlığını sürdüren ünsüz zarf-fiil eki **-y**'dir (Karamanhoğlu 1994:145; Eckmann 1988b:107). Bu zarf-fiil eki, **-U**, **-I** zarf-fiil eklerinin kullanımdan düşüp görevini yardımcı ses olan **y**'ye devretmesi ile oluşmuştur. Sonu ünlü ile biten fiillere getirilir (Karamanhoğlu 1994:145).

Bu zarf-fiil ekleri her durumda **-mAğA** anlamına gelmemektedir. Bu anlatım biçimi, *yönelme*, *girişme*, *başlama* ifadesi taşıyan kimi fiillerden önce ortaya çıkmaktadır. Bu fiiller, Karahanlı Türkçesinde **uka bar-**, **baka kör-** örneğinde olduğu gibi **bar-** “*var-*” ve **kör-** “*gör-*”, Eski Anadolu Türkçesinde **ide başla-**, **göre gel-**, **haber vire git-**, **ata var-** örneklerinde görüldüğü gibi **başla-**, **gel-**, **git-**, **var-**, Harezmi Türkçesinde **bar-** “*var-*” ve **başla-**, Kıpçak Türkçesinde **başla-**, Çağataycada ise **saça başla-**, **köre kel-**, **öle kiriş-**, **çıtka kör-** örneklerinde görüldüğü gibi **başla-**, **kel-** “*gel-*”, **kiriş-** “*giriş-*”, **kör-** “*gör-*”tir (Argunşah 1999:117-123; Eckman 1988a:197; Eckmann 1988b:109-110).

Tarihî Türk lehçelerinde ünlü zarf-fiil eki **-A** ve ünsüz zarf-fiil eki **-y**'nin **-mAğA** işleviyle kullanılışı bu gün Günümüz Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin tamamını kapsamaktadır. Bu lehçelerde söz konusu zarf-fiil ekleri Tarihî lehçelerde olduğu gibi *yönelme*, *girişme*, *başlama* bildiren fiillerden önce bu anlama gelmektedir.

Oğuz Grubu Türk lehçelerinde görülmeyen bu özellik, bu tür anlatım biçimlerinin daha ziyade Kıpçak Türkçesine özgü şekiller olduğunu anımsatmakta; Günümüz Kıpçak lehçelerinin tamamında görülmesi ise bu düşünceyi destekler niteliktedir. Ancak benzer durum Çağatay Türkçesi'nin devamı niteliğindeki günümüz Özbek Türkçesinde de karşımıza çıkmaktadır (Coşkun 2000:179-180; Öztürk 1997:230). Bu muhtemelen Çağatay Türkçesi etkisi olmalı:

Züm ötmey tekis çukur nefes alä **başladi** (Ö3-175).

Çok geçmeden düzenli, derin nefes almağa **başladı**.

Balä huddi şuni kütib turgendey better bıgılläy **başladi** (Ö3-171).

Çocuk tıpkı bunu bekler gibi daha beter ağlamağa **başladı**.

Söz konusu zarf-fiil eklerinin **-mAĞA** anlamında kullanılışı yukarıda sözünü ettiğimiz lehçelerde **-p** zarf-fiil eki için de geçerlidir. Bu zarf-fiil de yine aynı *başlama, girişme, yönelme* ifade eden fiillerden önce **-mAĞA** anlamına gelmektedir (Tanç 2002:75-76; Tanç 2004).

Şimdi makalemizin konusu olan lehçelerde bu anlatım biçiminin kullanılışlarını ve hangi fiillerle birlikte kullanıldıklarını tek tek incelemeye çalışalım:

Karaçay-Malkar Türkçesi

Bu lehçede, **-A** ve **-y** zarf-fiil ekleri, başlama, yönelme, girişme ifade eden **başla-** “*başla-*”, **tebre-** “*başla-, harekete geç-*”, **küreş-** “*uğraş-, mücadele et-*”, **kel-** “*gel-*” fiillerinden önce **-mAĞA** anlamında kullanılır. **küreş-** ve **kel-** fiili dışındaki kullanımları oldukça işlektir ve kurallı bir biçimde varlığını sürdürmektedir.

başla- Fiili ile Kullanımları:

-A başla-

İgi kesekden kız es cıydı, ak betine kızıl nür çaba **başladı** (KM143).

Epey bir zaman sonra kız kendine geldi, beyaz yüzüne kan gelmeğe **başladı**.

Teyri carık Bashan özeni töşün az-buz carıta **başlagandı** (KM541).

Şafak aydınlığı, Bashan vadisinin yamaçlarını belli belirsiz aydınlatmağa **başlamış**.

Anı cülüngen başına cangıdan çağ çıga **başlagan** (KM479).

Onun tıraş edilmiş başında saçlar yeniden çıkmağa **başlamış**.

İssi kurmanlıkını iyisi da burunların dıgıl etdire **başladı** (KM475).

Sıcak kurbanlık etlerinin kokusu da burunlarını kaşındırmağa **başladı**.

Alğa ala ekisi da distovkala cazıb caya **başladıla** (KM363).

Önce onların ikisi de bildiriler yazıp, yay**mağa başladılar**.

-y başla

bir takıykadan a ciläy **başlagan** edile (KM524).

Bir dakika içinde de ağ**lamağa başlamışlardı**.

Anı cüregi tamagina tıgılıb soluvun alalmay **başladı** (KM504).

Onun yüreği ağzına gelip, nefes alamama**ğa başladı**.

Otovda arı bla beri cürüy **başladı** (KM469).

Odada ileri geri yürü**meğe başladı**.

Meni atam da, dey **başladı** (KM468).

Benim babam da deme**ğe başladı**.

Kar eriy **başlagandı** (KM418).

Kar erime**ğe başlamış**.

tebre- “başla-, harekete geç-” Fiili ile Kullanımları:

-A tebre-

Dagıda birazdan kara acir körüne **tebredi** (KM145).

Yine biraz sonra kara aygır görün**meğe başladı**.

Cenjlerinden kol cavlukçukların çigara **tebredile** (KM).

Yenlerinden mendillerini çıkarma**ğa başladılar**.

Bolluk toynu kobuz tavuşu kulaklarına çalina **tebredi** (KM475).

Olaçak düğünün çalgı sesleri kulaklarına gel**meğe başladı**.

Cüregi terk-terk ura **tebredi** (KM472).

Yüreği kut küt at**mağa başladı**.

Bölünñen işine uzala **tebredi** (KM463).

Yarım kalan işini yap**mağa başladı**.

-y tebre-

ullu kelin, kağıtnı açıp okuy **tebredi** (KM463).

Büyük gelin kağıdı açıp okuma**ğa başladı**.

Bılayda İynaluk'nu oñ mıyığı da kımılday **tebredi** (KM464).

O anda İynaluk'un sağ bıyığı da kıpırdamağa **başladı**.

Sora eriy **tebreydile** süyünüb (KM283).

Sonra sevinerek erimeğe **başlıyorlar**.

Endi burun süyegi da kımılday **tebredi** (KM465).

Artık burun kemiği de kıpırdamağa **başladı**.

Zukkoçuk etib cılay **tebresem** (KM242).

Hıçkırarak ağlamağa **başlasam**.

kel- “gel-” Fiili ile Kullanımları:

Bu fiil ile kullanımları oldukça seyrek. Taradığımız metinlerde **-y** zarf-fiil ekiyle kullanılan tek örneğine rastladık.

-y kel-

Andan katın izley **kelgenmen** (KM149).

Oradan hanım aramağa **gelmişim**.

küreş- “uğraş-, mücadele et-” Fiili ile Kullanımları:

Bu fiil ile kullanımı Karaçay-Malkar lehçesinde oldukça seyrek. Taradığımız metinlerde söz konusu fiille ilgili kullanımlarına tek örnek bulabildik. Bu da **-y** zarf-fiil eki ile kullanılan bir örnektir.

-y küreş-

Azatlknı bagasın askerden ese biz igi bilebiz derik edim da aytalmay **küreşeme** (KM447).

Özgürlüğün değerini askerdense biz daha iyi biliyoruz diyecektim de söylememeğe **çalşıyorum**.

Kazak Türkçesi

Bu lehçede, **-A** ve **-y** zarf-fiil ekleri başlama ve yönelme ifade eden **bast-** “*başla-*” ve **jönel-** “*yönel-,git-*” fiillerinden önce **-mAĞA** anlamına gelir. Bu anlatım biçimi Kazak Türkçesinde genelleşmiştir. Türkiye Türkçesindeki **-mAĞA başla-** anlatım biçiminin karşılığıdır. Bu kullanımda temel cümlenin yüklemi durumundaki **bast-** “*başla-*” ve **jönel-** “*yönel-*” fiilleri” devamlı belirli geçmiş zaman çekiminde kullanılır.

bast- “başla-” Fiili ile Kullanımları:

-A basta-

Endi ärkim öz atın anık ajırata **bastadı** (DB49).

Şimdi herkes kendi atını açık bir biçimde ayırmağa **başladı**.

Endi ortaga eki-üş juptan şıgarıp, kürestire **bastadı** (DB39).

Şimdi meydana iki üç çifti çıkarıp güreştirmeğe **başladı**.

At kuyruğın üzisip ketkender kayta kele **bastadı** (DB21).

At kuyruğunu kesmek için gidenler tekrar gelmeğe **başladı**.

Maşınada balalar koyını-konıştarına jasırıp salıp jürgen şılımdarın alıp şege **bastadı** (B9).

Arabada çocuklar konu komşularından gizlemekte oldukları sigaralarını alıp içmeğe **başladılar**.

Tus-tustan karavitkan attılar tobi men kökjiyektiñ kögildir munarın laylap akşıl şağdar körine **bastadı** (DB25).

Etrafta kararın atlılar sürüsü ile gök yüzünün mavimsi bulutlarını kirleten beyaz tozlar görünmeğe **başladı**

-y basta- “başla-”

Jılı işikti kımtana tüsken Asan azdan soñ mavjırap kalgıy **bastadı** (B16).

Sıcak giysiyi örtünen Asan kısa bir süre sonra uyuklayıp gözleri kapanmağa **başladı**

Dönke tamagın bir kenep alıp, akırın gana okıy **bastadı** (B9).

Tepeye benzer boğazını bir temizleyip yavaşça okumağa **başladı**.

Sosın barıp şegir közin bugan karay salgırt burıp ıñıldap söyley **bastadı** (DB11).

Ardından gidip gözlerini dik bir biçimde buna doğru isteksizce çevirip, mırıldanarak konuşmağa **başladı**

jönel- “yönel-” Fiili ile Kullanımları:

-A jönel- “yönel-”

Bukara makamına salıp küñirente **jöneldi** (DB27).

Buhara makamıyla gür bir sesle okumağa **başladı**.

Paluvandar beldese **jönel**gende töbeniñ bası opır-topır boldı da ketti (DB).

Pehlivanlar bel bele tutuşıp güreşmeğe **başlayınca**, tepenin başı curcunaya döndü.

-y jönel- “yönel-”

Sosın maşına kaytadan zımıray **jöneldi** (B11).

Ardından araba tekrardan hızla gitmeğe **başladı**.

Onı balalardıñ bäre de uv-duv koştay **jöneldi** (B10).

Onu çocukların tamamı gürültüyle desteklemeğe **başladı**.

Jaña bir sätke kulakka urgan tanaday tınış dala eñ ävli dürkirey **jöneldi** (DB44).

Şimdi bir anda kulağa çarpan dana misali sakin bozkır gürllemeğe **başladı**.

Birev-ekev bop bet-betimen şaşıray **jöneldi** (DB37).

Birer ikişer bir araya gelip, kendi istikametlerinde etrafa yayılmağa **başladılar**.

Astarındağı meñsiz torını taypalta jorgalay **jöneldi** (DB26).

Altlarındaki beni olmayan doru atı rahvan bir biçimde yürütüp koşturmağa **başladılar**.

Kırgız Türkçesi

Kırgızcada –A ve –y zarf-fiil ekleri yalnızca **başta-** “başla-” fiillerinden önce –mAgA anlamına gelir. –A zarf-fiil ekinin Kırgızcada yuvarlak ünlülü fiil kök veya gövdelerinden sonra –O’lu biçimleri de kullanılmaktadır. Bu fiilden önce –mAgA anlamında kullanımları genelleşmiş durumdadır.

başta- “başla-” Fiili ile Kullanımları:

Kan köp aga **başta**dı (M7).

Aşırı kan akmağa **başladı**.

Jigit karap alıp çın ıklası menen kaktırıp külö **başta**dı (M14).

Genç bakıp çok dikkatli bir biçimde kahkaha atarak gülmeğe **başladı**.

Argasızdan bul jönündö oylono **başta**dım (M15).

Mecburiyetten bu konu hakkında düşünmeğe **başta**dım.

Akırı atası balasın muunta **başta**dı (M18).

Sonunda babası çocuğunu boğmağa başladı.

Akırındap kete baştaştı (M46).

Yavaşça gitmeğe başladılar.

-y başta- “başla-”

eç bir nersege toktolup karabastan biröönü izdey baştadı (M31).

Hiçbir şeye durup bakmaksızın birilerini aramağa başladı.

Tigi bir az unçukpay kaldı da kayradan caldırıp suray baştadı (M23).

Öteki, bir süre sessizce bekledi ve tekrardan arzulu bir bakışla sormağa başladı.

Calbıraktardı cegen kurttarga koşulup cey baştadı (M19).

Yaprakları yiyen kurtlara katılıp yemeğe başladı (M19).

Bököndördün etteri ulam bargan sayın muzday baştaganın kişinin denesi sezip catat (KI50).

Saygaların etlerinin kımıldadıkça donmağa başladığını insanın bedeni hissetmekte.

Asmandan vertolyot cakındagan sayın kañçık kışılay baştadı (K14).

Gökten helikopter yaklaştıkça dişi kurt inlemeğe başladı.

Kumuk Türkçesi

Kumukçada –A ve –y zarf-fiil ekleri, başla- “başla-”, çık- “çık-”, çap- “koş-” fiillerinden önce –mAĞA anlamına gelir. Bu lehçede başla- fiilinden önce –mAĞA anlamında kullanımları yaygınlaşmış olup, çık- ve çap- fiili ile kullanımları nadirdir. Bu fiillerle kullanımlarına taradığımız metinlerde tek örneğine rastladık.

başla- Fiili ile Kullanımları:

-A başla-

Başın çaykay tişlerin kıcırata başladı (K300).

Başımı sallayıp, dişlerini gıcırdatmağa başladı.

Kulağıma bir sesler gele başlagan edi (K310).

Kulağıma bir takım sesler gelmeğe başlamıştı.

Soravların yavdura başladı (K403).

Sorularını yağdırmağa başladı.

Gün kızdırgan sayın meni de güçlü yuhuga tarta **başladı** (K440).
Güneş çevreyi ısıttıkça beni de aşırı bir uyku sarmağa **başladı**.
Şoşsahat kök açılıp gün icraydı, havaga issiv tüşe **başladı** (K).
O anda gök yüzü açılıp güneş gülümsedi, hava ısınmağa **başladı**.

-y başla-

mallar kozlay **başlayan**, kıstav zamanıbiz dep uzak toktamadı (K456).
Mallar yavrulamağa **başladı**, “işlerimiz acil” diyerek uzun süre durmadı.
Haşık pikru oynay **başladı** (K255).
Aşk fikri oynamağa **başladı**.
Bular palçı izley **başlaylar** (K174).
Bunlar falcı aramağa **başlarlar**.

çap- “koş-” Fiili ile Kullanımları:

-y çap- “koş-”

birazdan munu izley **çapgan** nartlar yetişip, arba tartıp baragan gişiğe (K172).
Biraz sonra onu aramağa **gelen** yiğitler yetişip, araba çekmekte olan kişiye:

çık- “çık-” Fiili ile Kullanımları:

-A çık- “çık-”

Bolmas ! Bar busa karayım çı ! dep erkek atga da minip kıdırı **çıga** (K172).
Olmaz ! varsa bakayım ! diye erkek ata da binip aramağa **çıklar**.

Nogay Türkçesi

Nogaycada –A ve –y zarf-fiil ekleri, **basla-** “başla-” ve nadir olarak ta **şık-** “çık-” fiillerinden önce –**mAğA** anlamında kullanılır. Bu lehçede **basla-** “başla-” fiiliyle kullanımları da diğer Günümüz Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden farklı olarak oldukça seyrek. Diğer lehçelerde bu fiille kullanımlar –**mAğA** anlamıyla genelleşmiş iken Nogaycada bunun yanında –**mAgA/pAgA basla-** biçimindeki anlatım tarzları da karşımıza çıkmaktadır. Yani hem –A ve –y **basla-** hem de –**mAgA/pAgA basla-** şekilleri birlikte kullanılmaktadır. **şık-** “çık-” fiili ile kullanımları ise bu lehçede çok enderdir.

başla- “başla-” Fiili ile Kullanımları:

-A başla-

Bölek eketken kız oyununda Amettiñ yeyile **başla**ğanın körüp ketti (N60).

Hediye götürən kız oyunda Ahmet’in yenilmeğe **başla**dığını görünce çekip gider.

-y başla- “başla-”

Sofer buga karap aldı da soravları man karttıñ makulına yaramay **başla**ğanın añladı (N274).

Şoför buna baktı ve sorularıyla ihtiyarın hoşuna gitmemeğe **başla**dığını anladı.

Mırzalar da, töreler da hanga tıñlamay **başla**dılar (N442).

Mırzalar da töreler de Han’ı dinlememeğe **başla**dılar.

Ayağı baksan yerdı közi körmey **başla**dı onıñ.

Ayağının bastığı yeri onun gözü görmemeğe **başla**dı.

Özek te, men kün nurı man näsip keleyegine özüm de inanmay **başla**dım (N388).

Bundan sonra da, ben güneş ışıklarıyla nasibin geleceğine inanmamağa **başla**dım.

şık- “çık-”Fiili ile Kullanımları:

-y şık- “çık-”

sol künlerde kızdıñ atası Sırlıbay hannıñ vezirleri Karşıga hannıñ kızına bir yahşı, özi ispayı,

o günlerde kızın babası Sırlıbay, Han’ın vezirleri Karşıga Han’ın kızına çok güzel, edepli,

bay küyev izley **şığ**adı (N76).

zengin bir damat aramağa **çık**ar.

Tatar Türkçesi

Taracada yine –A ve –y zarf-fiil eklerinin **başla-** fiili önünde –**mAĞA** anlamında kullanımları oldukça işlektir ve bu anlamda kullanımları genelleşmiş durumdadır.

başla- Fiili ile Kullanımları:

-A başla-

Biz anın bile söyleşe **başladık** (T1-197)

Biz onunla konuşmağa **başladık**.

Şunda tura **başlagannar** (T1-220).

Orada yaşamağa **başlamışlar**.

Bal deryası, süt deryası, su deryası aka **başladı** (T1-246).

Bal deryası, süt deryası, sun deryası akmağa **başladı**.

İdil argı yağına küçe **başladılar** (T1-290).

İdil'in karşı yakasına göçmeğe **başladılar**.

Eniysi turdu, buday kuvırdı, pişe **başladı** (T1-299).

Annesi kalktı, buğday kavurdu, pişirmeğe **başladı**.

-y başla-

bu kişiler bilen birge yaşıy **başlagan** (T1-195).

Bu kişilerle birlikte yaşamağa **başlamış**.

Üzlerinin kün buyı kayda yürgenlerin süyley **başladılar** (T1-152).

Kendilerinin gün boyu nerede gezdiklerini konuşmağa **başladılar**.

Kunak yigit te, süzni tırlap çatırğa kirip utırıp, aşıy **başladılar** (T1-116).

Misafir genç te, sözü dinleyip, çadıra geçip oturup yemek yemeğe **başladı**.

Anı külniñ yarlarına taşlıy **başlagan** (T1-226).

Onu göl kıyısına saçmağa **başlamış**.

Aç Huca alarmı kütip isniy **başlagan** (T1-478).

Aç Hoca onları beklerken esnemeğe **başlamış**.

SONUÇ

Yukarıdan beri anlatmağa çalıştığımız bu konu, 13. yüzyıldan sonra Türk dilinin lehçelere ayrılışı ile zarf-fiil eklerinde yaşanan işlev çeşitliliği sonucu Harezmi, Kıpçak, Eski Anadolu Türkçesi ve Çağatay Türkçesi metinlerinde görülmeğe

başlamış; Tarihî lehçelerde görülen bu ifade biçimi Günümüz Kıpçak Türk lehçelerinde varlığını sürdürmüştür. Tarihî lehçelerde **kel-** “gel-”, **bar-** “var-, git-”, **kör-** “gör-”, **başla-**, **kiriş-** “giriş-” fiilleri önünde **-mAĞA** anlamına gelen **-A** ve **-y** zarf-fiil ekinin bu anlatım tarzına Günümüz Kıpçak Türk lehçelerinden Karaçay-Malkar Türkçesi’nde **kel-** “gel-”, **başla-** yanında **tebre-** “başla-, harekete geç-”, **küreş-** “uğraş-, mücadele et-”, Kazakça’da **basta-** “başla-” yanında **jönel-** “yönel-, git-”, Kumuk Türkçesi’nde **başla-** yanında **çık-**, **çap-** “koş-”, Nogayca’da **basla-** “başla-” yanında yine **şık-** “çık-” fiilleri de katılmıştır. Tarihî lehçelerde karşılaştığımız **başla-** fiili ile oluşturulan **-mAĞA** işlevi tüm Günümüz Kıpçak lehçeleri için geçerlidir. Bu durumun tüm Günümüz Kıpçak lehçelerinde varlığını sürdürmesi bunun bir Kıpçakça’ya özgü anlatım tarzı olduğunu düşündürmektedir. Bu lehçelerden Nogayca’da **-A** ve **-y** zarf-fiil eklerinin **basla-** “başla-” ve **şık-** “çık-” fiillerinden önce **-mAĞA** anlamıyla kullanımlarının diğer Günümüz Kıpçak lehçelerine göre daha seyrek bir kullanım sergilediğine tanık oluyoruz. Ayrıca yukarıda verdiğimiz tüm örneklere bakacak olursak, burada kullanılan cümlelerin yüklemelerinin genellikle geçmiş zamanda çekimlendiğini görüyoruz. Bu yapılar, Türkiye Türkçesi’ndeki **-mAĞA başla-**, **-mAĞA çalış-**, **-mAĞA uğraş-**, **-mAĞA giriş-** anlatım tarzlarının karşılığı olarak görev yapmaktadırlar. Yine bu lehçelerde görülen **-mAĞA başla-**’lı anlatım biçimleri, Eski Anadolu Türkçesi’nden sonra Batı Türkçesi’nde kullanımını yitirmiştir. Belki de bu yapılar, Kıpçak Türkçesi’ne özgü eserlerin Eski Anadolu Türkçesi’ne aktarımı yoluyla bu dönemde varlık göstermiştir. Ayrıca **başla-** fiilinden önce **-A** ve **-y** zarf-fiil ekinin **-mAĞA** işleviyle kullanımları Günümüz Kıpçak lehçelerinin tamamı için geçerlidir.

KISALTMALAR

B . Omarov, Karjavbay (1993), Bastav –Jülde Algan Şığarmalar- Almatı:Balavsas Basması

DB . Kekilbaev, Äbiş (2001), Dala Balladaları, Almatı: Jazuvşı

K . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kumuk Edebiyatı, Cilt 20, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

KI . Aytmatov, Cengiz (1993), Kader Ağı (Kıyamet), Ankara:TCKB Yay.

KM . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Karaçay -Malkar Edebiyatı, Cilt 22, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

M . Cusubaliev, Kubatbek (1991), Muzdak Dubaldar, Bişkek: Adabiyat Basması

N . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Nogay Edebiyatı, Cilt 21, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

Ö . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Özbek Edebiyatı III, Cilt 16, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

T1 . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Tatar Edebiyatı I, Cilt 17, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Halil-Ahmetyanov, Rifkat (1997)**, Tatarca-Törekçe Sözlük, Kazan-Mösköü:İnsan Neşriyatı
- Argunşah, Mustafa (1999)**, “Ünlü gerundiumunun -mağa yerine kullanılışı”, Türk Dil Kurumu, 3.Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı, ss. 117-125 Ankara: TDK Yay.
- Atay, Ayten (1998)**, Nogay Türkçesi Grameri, Doktora Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Kayseri
- Aytmatov, Cengiz (1993)**, Kader Ağı (Kıyamət), Ankara:TCKB Yay.
- Coşkun, Volkan (2000)**, Özbek Türkçesi Grameri, Ankara:TDK Yay.
- Cusubaliev, Kubatbek (1991)**, Muzdak Dubaldar, Bişkek: Adabiyat Basması
- Eckmann, Janos (1998a)**, “Harezmi Türkçesi”, *Tarihi Türk Şiveleri* (çev. Mehmet AKALIN), Ankara: TKAE Yay.
- Eckmann, Janos (1988b)**, Çağatayca El Kitabı, (çev. Günay Karaağaç), İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Ercilasun, Ahmet Bican vd. (1991)**, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Gabain, A. Von (1988)**, Eski Türkçenin Grameri (Çev. M. Akalın), Ankara:TDK Yay.
- Kara, Mehmet (2000)**, Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), Ankara:TCKB Yay.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994)**, Kıpçak Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Kekilbaev, Äbiş (2001)**, Dala Balladaları, Almatı: Jazuvşı
- Kenesbayoğlu, İ. K. Vd. (1984)**, Kazak Türkçesi Sözlüğü, (Çev. Hasan Oraltay, N. Yüce, S. Pınar), İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Yay.
- Koç, Kenan vd. (2003)**, Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Zeynep (1995)**, “Türk Dilinin Gelişmesi ve Tarihî Devreleri”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. Cilt, Ankara:TDK Yay., ss.686-707

Németh, Gyula (1990), Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü, (Çev. Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Omarov, Karjavbay (1993), Bastav –Jülde Algan Şığarmalar- Almatı:Balavsas Baspası

Öztürk, Rıdvan (1997), Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil, Ankara:TDK Yay.

Tanç, Mustafa (2002), Kazak Türkçesinde Zarf-Fiiller –Muhtar Evezov’un Tandamalı Engimeler Adlı Eseri Üzerinde Bir Çalışma- (Şekil-Anlam-İşlev ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları), Doktora tezi, Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Adana

Tavkul, Ufuk (2000), Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK Yay.

Tanç, Mustafa (2004), “Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde –p Zarf-fiil Ekinin –mAĞA Anlamında Kullanılışı”, Türk Dil Kurumu, 5.Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri, Ankara

Toparlı, Recep vd. (2003), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK Yay.

Tosun, Reyhan (2000), Karaçay-Malkar Türkçesinde Fiil, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kumuk Edebiyatı, Cilt 20, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Nogay Edebiyatı, Cilt 21, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Karaçay -Malkar Edebiyatı, Cilt 22, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Tatar Edebiyatı I, Cilt 17, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

Yudahin, K. K. (1988), Kırgız Sözlüğü ,I,II (Çev. Abdullah Taymas), Ankara: TDK Yay.